

Cos viscut (*Leib*)

XAVIER ESCRIBANO

Universitat Internacional de Catalunya

Carrer Immaculada, 22
08017 Barcelona
xescriba@uic.es

Article rebut el 22 de desembre de 2012 i acceptat el 15 de març de 2013

Resum: L'anàlisi sistemàtica de la vivència de la corporalitat duta a terme per Edmund Husserl constitueix un punt de referència per a la reflexió contemporània sobre el cos, tant a dins com a fora de la tradició fenomenològica. En el nostre article ens proposem de fer una presentació d'alguns dels aspectes més significatius. Així, destaquem, en primer lloc, la importància del cos cinestèsic, és a dir, el cos com a òrgan sensorial lliurement mogut que compleix una funció constituent respecte a l'objecte percebut. Abordem a continuació el tòpic més recurrent de la fenomenologia de la corporalitat: la doble aprehensió o interpretació del cos com a cos físic i cos viscut, tot subratllant l'entrelligament d'ambdós aspectes en l'experiència no patològica del propi cos. Finalment, subratllem, amb Husserl, el paper prioritari del tacte en la constitució del propi cos i el caràcter essencialment tàctil de les ubiestèsies o sensacions localitzades que fan aparèixer el cos com a propi. Com a colofó, destaquem la recepció de la fenomenologia de la corporalitat husserliana en el pensament del fenomenòleg francès Maurice Merleau-Ponty i indiquem altres línies actuals de recerca.

Paraules clau: fenomenologia de la corporalitat, cos físic, cos viscut, cinestèsia, ubiestèsia, tacte, intencionalitat motriu, carn, Husserl, Merleau-Ponty.

Lived Body (Leib)

Abstract: The systematic analysis of the experience of embodiment, conducted by Edmund Husserl is a benchmark for contemporary reflection on the body, both inside and outside the phenomenological tradition. In our article we give a presentation of some of its most important aspects. Thus we first highlight the importance of the kinesthetic body, i. e., the body as a freely moved sensory organ which has a constituent function regarding the perceived object. We then tackle the most recurrent topic of the phenomenology of embodiment: the double apprehension or interpretation of the body as a physical body and a lived body, emphasizing the intertwining of both aspects in the non-pathological experience of the own body. Finally, we stress, together with Husserl, the central role of the touch in the constitution of the lived body and the essential tactile character of the localized sensations that make the body appear as one's own. In closing, we emphasize the incorporation of the phenomenology of embodiment in the thinking of the French phenomenologist Maurice Merleau-Ponty and we indicate other lines of current research.

Key words: phenomenology of embodiment, physical body, lived body, kinaesthesia, localized sensations, touch, motor intentionality, flesh, Husserl, Merleau-Ponty.

1/ Introducció. El «cos viscut» (*Leib*) no constituïria probablement un dels «conceptes fonamentals de la fenomenologia» si la tradició fenomenològica posterior a Husserl, així com altres línies del pensament contemporani i nombroses disciplines en el camp de les ciències humanes i socials, no l'haguessin reivindicat, amb especial intensitat en els darrers anys, inspirant-se d'una manera més o menys directa en les aportacions del pensador alemany. Tot i que, com sosté Donn Welton, no podem considerar Husserl un filòsof del cos, sinó més aviat de la consciència, tanmateix, les seves observacions, intuïcions i desenvolupaments sobre aquesta temàtica, escampades en diverses obres, contenen idees germinals que han demostrat una fecunditat extraordinària, fins al punt que «la seva fenomenologia del cos, aquella font oculta no només de la presència sinó del sentit que el món perceptiu té per a la consciència, visualitza el que cap altra filosofia no havia vist» (Welton 1999, 38-39)¹.

Edmund Husserl va dur a terme les seves minucioses i rellevants anàlisis sobre la corporalitat —a excepció de certes referències aïllades que també poden trobar-se en altres textos— a *Cosa i espai* (1907)² i al segon volum d'*Idees* (1912-1928)³, treballs publicats pòstumament, molts anys més tard de la data de la seva composició. Precisament a causa d'aquesta publicació tardana dels textos de Husserl, les primeres aparicions en obra publicada dels conceptes i les distincions bàsiques de la fenomenologia de la corporalitat poden documentar-se en les obres d'alguns dels seus primers deixebles i col·laboradors, com és el cas de Max Scheler o d'Edith Stein⁴. El propòsit de les pàgines següents consisteix, precisament, a fer una presentació a grans trets d'aquestes anàlisis de Husserl, tan influents per a la posteritat filosòfica, però que romangueren desconegudes pel gran públic durant llargues dècades.

Dedicarem, però, una atenció especial a la ja clàssica distinció entre el cos considerat com a realitat física o, simplement, «cos físic» (*Körper*), i el «cos viscut» (*Leib*)⁵, que constitueix el tòpic més recurrent de la literatura

1. Les traduccions, mentre no s'assenyali el contrari, seran meves.
2. Hua XVI. Especialment a la secció IV.
3. Hua IV. Especialment: §18, 35-42 i 56h.
4. El concepte de *cos* es troba a l'obra de Max Scheler, en primer lloc, a «Die Idole der Selberkenntnis», *Vom Umsturz der Werte*, 4a ed. (Bern: Francke Verlag, 1955), p. 242-245; aquest assaig va ser publicat per primera vegada el 1911 amb el títol «Über Selbsttäuschungen» a *Zeitschrift für Psychopathologie*. Tanmateix, la seva teoria del cos es troba elaborada a *Der Formalismus in der Ethik und die Materiale Wertethik* (Bern: Francke Verlag, 1954), p. 408-432, obra que va ser publicada inicialment en dues parts, la primera en el *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung* el 1913, i la segona, el 1916. Pel que fa a Edith Stein, trobem algunes anàlisis directament referides al cos en la seva dissertació doctoral de 1916, *Zum Problem der Einfühlung*, publicada posteriorment, el 1917.
5. Traduíem *Körper* per *cos físic* i *Leib* per *cos viscut*, conscients, tanmateix, de l'existència d'altres possibilitats. Atesa la dificultat de trobar en català, francès o anglès, per exemple, dos termes referits al *cos* que recullin el contingut semàntic de *Körper* i *Leib* respectiva-

fenomenològica sobre el cos, alhora que sembla la veritable pedra angular de tota fenomenologia de la corporalitat⁶. En efecte, l'anàlisi sistemàtica de la vivència de la corporalitat retorna una vegada i una altra, com al seu veritable punt de partença, a la distinció de la doble manera com el propi cos és constituït per la consciència: per una banda, el «cos físic», que tot i les seves especials característiques i modes d'aparició peculiars (cf. Hua IV, §41; Hua XVI, §83) participa en les qualitats pròpies de qualsevol altra realitat material (extensió, color, textura, pes, etc.); i, per l'altra, el «cos viscut», és a dir, el nostre cos tal com és experimentat interiorment, la vivència completament original que tenim del propi cos com a camp de localització de sensacions, com a òrgan de la voluntat o portador del lliure moviment, i com a mitjà a través del qual el subjecte experimenta i estableix contacte amb el món gràcies a la percepció.

Abans, però, d'abordar aquesta peculiar «doble constitució» del cos, motiu central del nostre treball, parem esment en el fet que el cos i el seu moviment es fan presents també i tenen un paper constitutiu en l'experiència de la realitat material.

2/ El cos, òrgan cinestèsic. La fenomenologia de la corporalitat de Husserl entra en escena ja a les primerenques lliçons de *Cosa i espai* (1907), en estreta connexió amb la teoria de la percepció que s'hi desenvolupa. Potser el tret

ment, certs traductors ho ressolen a través de distincions merament tipogràfiques: com és el cas del traductor anglès de *Cosa i espai*, Richard Rojcewicz, que empra *body* per referir-se a qualsevol cos material en general i *Body* per referir-se en sentit restringit al cos en tant que vivent i viscut (*the living flesh*); o també és el cas del traductor al castellà d'*Idees II*, Antonio Zirió, que fa ús de '*cuero*' (en cursiva) per *Körper* i de '*cuerpo*' per *Leib*. Tanmateix, trobem preferible que el terme emprat per traslladar l'ús tècnic de *Körper* i *Leib* respectivament expliciti en la mesura que es pugui el sentit de la distinció, com és el cas de l'anglès *physical body* i *lived body* o el francès *corps matériel physique* i *corps vécu* o *corps propre*, tot i que es corre el risc de reduir-ne l'amplitud de significació original. En la tradició francesa existeix una certa tendència a traduir *Leib* per *chair*. Ara bé, com bé assenyala Emmanuel de Saint Aubert, aquest terme també presenta dificultats, per les seves resonàncies teològiques, estètiques i morals (cf. SAINT AUBERT 2004, 148). D'altra banda, Javier San Martín ha dut a terme un ampli examen de les diferents possibilitats i dificultats de la traducció dels termes husserlians, tenint en compte que el mateix Husserl no els utilitza sempre unívocament, i també que fa ús d'un repertori més ampli de termes com *Leibkörper*, *Leiblichkeit*, i d'altres. Mereix un esment destacat el seu comentari a la traducció de *Leib* per *carne* o també *intracuerpo*, deguda a Ortega y Gasset (cf. SAN MARTÍN 2013, 105-116).

6. La importància d'aquesta particularitat del propi cos davant de tota altra realitat material havia estat subratllada també per Henri Bergson al capítol I de *Matière et Mémoire* (1896): «El meu cos presenta la peculiaritat de no ser conegut només des de fora, per les percepcions, sinó també des de dintre (*du dedans*), per les afeccions». Aquest doble mode d'accés a la corporalitat prefigura la *Doppelauffassung* (doble interpretació o aprehensió del cos), de la qual parlarà Husserl més tard (cf. BERGSON 1959, 169).

més original i innovador d'aquesta anàlisi és la manera d'integrar el cos i la vida conscient. I és que, com ara veurem, Husserl atribueix al cos –i d'una manera molt decisiva al moviment corpori– una funció constituent de l'objecte percebut, que l'allunya –segons el parer, per exemple, de Dan Zahavi– de les filosofies tradicionals de la subjectivitat d'estil cartesià o kantianà (vegeu Zahavi 1994, 81; veg. també Welton 1999, 47).

Comencem, doncs, per una constatació ben òbvia: «El cos és, abans de res, el mitjà de tota percepció (*das Mittel aller Wahrnehmung*)» (Hua IV, §18a, 56). Per veure-hi, cal un ull que es dirigeixi a un objecte; per tocar o palpar, cal una mà –per exemple– que fregui una superfície o s'hi posi en contacte; per sentir-hi, cal parar l'orella; etc. El cos és, sens dubte, l'«òrgan de la percepció (*Wahrnehmungsorgan*)», el mitjà a través del qual tota percepció es realitza.

A més, el cos concorre a la percepció també d'una altra manera: com a «òrgan sensorial lliurement mogut, com a tot lliurement mogut dels òrgans sensorials (*freibewegtes Sinnesorgan, freibewegtes Ganzes der Sinnesorgane*)» (*ibid.*). El cos perceptiu és un cos mòbil, que segueix amb el moviment dels ulls i del cap la trajectòria que descriu en el cel, per exemple, el vol d'un ocell; que palpa un objecte qualsevol, la tassa de te calent que acabo de preparar, fent lliscar l'extrem dels dits pels seus contorns i arestes; que desplaça tot el tronc, gira el cap i ajusta l'oïda a la direcció d'on prové una veu, per tal de sentir-la amb nitidesa. La mobilitat del cos i dels òrgans dels sentits, que podria considerar-se un element merament circumstancial per a la percepció o constitució d'una cosa material (cf. Hua XVI, §50, 175), té, tanmateix, en l'anàlisi de Husserl un paper essencial, que condiciona, com ara veurem, la percepció d'una mateixa realitat en la pluralitat de les seves aparicions, fins al punt que, com diu de manera contundent el mateix autor: «Sense la seva cooperació no hi hauria allí cap cos físic (*Körper*), cap cosa material (*Ding*)» (Hua XVI, §46, 160)⁷.

Caldria recordar breument en aquest punt el que ja va quedar establert en l'article «Espai» d'aquesta mateixa sèrie de «Conceptes Fonamentals de la Fenomenologia» (veg. Pedragosa 2012, 194-196): no hi ha cap objecte percebut que es doni o es manifesti en la seva totalitat, sinó que sempre es presenta d'una manera perspectivística, des d'un cert angle, a una determinada distància, mostrant aquests o aquells aspectes només abastables des d'un punt de vista concret i ocultant-ne altres d'assolibles des d'altres punts en l'espai.

7. En un interessant i recent article, Gunnar Declerck discuteix si per a la realització de la percepció cal una llibertat de moviment efectiva i actual. L'autor manté la tesi que la llibertat cinestèsica és necessària en l'edificació dels horitzons perceptius, però no ho és una vegada aquestes estructures es troben constituïdes, gràcies a un fenomen de memorització o de fossilització dels horitzons: «Une fois parvenu à une forme de maturité génétique, le mécanisme de constitution de la chose perçue peut oeuvrer sans le concours des kinesthèses» (DECLERCK 2012, 58).

No hi ha cap cosa percebuda que no es presenti com a orientada respecte a un subjecte que també es troba en l'espai i que, per tant, necessàriament és corpori⁸. És en aquest sentit que el cos apareix en la percepció com a «punt zero» o «centre d'orientació» (*Nullpunkt, Orientierungszentrum*), amb relació al qual totes les coses del món circumdant queden situades (Hua IV, §41a, 158)⁹, com a portador de l'«aquí central darrer» (*letzten zentralen Hier*), en relació amb el qual les altres coses s'ubiquen a una certa distància.

Ara bé, en l'exercici efectiu de la percepció, aquest centre d'orientació roman estàtic, s'apropa i s'allunya dels objectes, els esguarda per un costat o per l'altre, activament, buscant les millors vistes, els contorns més definits, l'enriquiment de la percepció, l'assoliment d'una donació òptima de l'objecte percebut (cf. Hua XVI, §55)¹⁰. Més encara, Husserl considera que la mobilitat corporal (el moviment dels ulls, del cap, de les mans, del tronc, és a dir, el desplaçament del cos en general) no és només un tret inherent al comportament perceptiu, propi del subjecte, sinó que contribueix decisivament a la constitució de la realitat material en la percepció i, per dir-ho així, ha de ser necessàriament trobat en aquesta. En el cas de la percepció visual, per exemple, no basta amb les «qualitats presentacionals», és a dir, els continguts que ens ofereix la receptivitat sensorial: «Els continguts visuals no arriben per si mateixos a servir com a continguts aprehensionals (*Auffassungsinhalte*) per l'espacialitat visual i per la cosa en general» (Hua XVI, §46, 159). A més de les sensacions que projecten les qualitats de les coses (les notes de color, per exemple, en el cas de la visió), hi intervé de manera essencial l'experiència de la mobilitat corpòria, allò que tot seguit anomenarem *cinestèsies*¹¹.

8. Un esperit angèlic com el personatge Daniel del film *Himmel über Berlin* (Wim Wenders 1987) en realitat no podria tenir la visió dels habitants de Berlín des del pinacle de la Gedächtniskirche, tal com es representa en les primeres escenes de la pel·lícula. Percebre implica estar situat en l'espai i, per tant, tenir un cos. Tot i la llicència poètica d'aquest àngel que esguarda els moviments de la gent de la ciutat, el director matisa subtilment la *corporalitat virtual* de l'àngel, ja que la representa en uns tons ocres i sèpia que no es corresponen a la carn humana.
9. Podem recordar en aquest context, com a il·lustració d'aquesta idea, els famosos versos de Jorge Guillén al poema «Las doce en el reloj», en què, referint-se a la plenitud sensible del paisatge que l'envolta, percebut en el moment del zenit solar, exclama amb joia: «Era yo, / Centro en aquel instante / De tanto alrededor, / Quien lo veía todo / Completo para un dios» (vegeu Jorge GUILLÉN, «Las doce en el reloj», a *Cántico*. Madrid: Círculo de Lectores 1993, 405). Per a una revisió crítica del cos com a punt zero i centre d'orientació (cf. HOLENSTEIN 1999, 57-94).
10. Precisament Merleau-Ponty, en sintonia amb el relleu destacat que dona Husserl al moviment dels òrgans perceptius, es refereix per exemple als ulls, en l'exercici de la visió, i subratlla aquesta mobilitat que afavoreix la presentació de l'objecte percebut: «La mirada és aquest geni perceptiu per sota del subjecte pensant que sap donar a les coses la resposta justa que aquestes esperen per tal d'existir davant nostre» (MERLEAU-PONTY 1945, 305).
11. El terme *cinestèsia* prové, etimològicament, dels termes d'origen grec *kynesis* (*moviment*) i *aisthesis* (*sensació*). Una primera traducció possible fóra, doncs, *sensació de moviment*.

Recordem que l'objecte percebut mai no es dona en la seva totalitat i que, per tant, sempre transcendeix la seva aparença actual. La transcendència de l'objecte en relació amb les seves aparicions individuals i la identitat de l'objecte en la pluralitat de les seves manifestacions només pot ser establerta en la mesura que l'objecte és esguardat des de diverses perspectives. Aquest canvi de perspectiva pressuposa un moviment, ja sigui meu o de l'objecte. Ara bé, per tal que dues perspectives siguin del mateix objecte hi hauria d'haver alguna continuïtat entre ambdues, han de fusionar-se l'una amb l'altra. L'experiència de tal continuïtat en l'objecte percebut depèn de l'experiència de la continuïtat dels moviments corporals que intervenen en la percepció: «Un cos espacial idèntic i invariable es mostra com a tal només en una sèrie cinètica de percepcions (*kinetischer Wahrnehmungsreihe*), que d'una manera contínua fa aparèixer les diferents cares de la cosa» (Hua XVI, §44, 155).

Aquests moviments del cos, que intervenen essencialment en la percepció i que fan d'aquesta una experiència sensomotriu, són el que Husserl anomena *cinestèsies*¹² i que a *Experiència i judici*, per exemple, definirà de la manera següent: «Anomenem *cinestèsies* (*Kinästhesen*) aquests moviments pertanyents a l'essència de la percepció destinats al fet que l'objecte perceptiu es doni per tots els seus costats, si és possible» (Husserl 1972, §19, 89).

El conjunt de moviments que intervenen en la percepció o sèries cinestèsiques es donen espontàniament, però seguint una successió ordenada, amb uns nexes d'unió que connecten les diferents perspectives i que ens parlen de la mobilitat possible (d'un horitzó de possibles moviments) d'un subjecte corpori. A cada moviment del cos li correspon correlativament un aspecte o una vista diferent sobre l'objecte (i un horitzó implícit de possibles aspectes visibles corresponent a altres posicions del cos en el seu moviment perceptiu): «A cada posició en el camp visual li correspon una sensació de la posició de l'ull (almenys dintre de certs límits) i a cada línia visual recorreguda amb la mirada li correspon una seqüència cinestèsica contínua (*stetigen kinästhetischen Verlauf*)» (Hua XVI, §49, 170). És a dir, a una successió de perspectives sobre un objecte li correspon una successió temporalment ordenada de sensacions cinestèsiques, que permet unificar de manera coherent la pluralitat de perspectives de l'objecte percebut i considerar-les manifestacions d'un objecte únic i idèntic¹³. En aquest sentit, es pot afirmar –amb Dan Zahavi–

Tanmateix, en l'ús tècnic que hi dona Husserl, es tracta sempre de moviments associats a la percepció, els quals podríem anomenar *moviments perceptius* o *motricitat perceptiva*.

12. Agustín Serrano de Haro ens adverteix que Husserl va desvincular el terme *cinestèsia* del sentit que rebia a la psicologia del segle XIX per designar les sensacions musculars i el va emprar per referir-se a l'ordre de canvis provinents del jo, inherents sobretot en el compliment perceptiu i vehiculats directament pel cos (cf. SERRANO DE HARO 1997, 195; vegeu també Hua XVI, §46, 161, i §50, 176).

13. En aquest punt es troba implicada la unitat temporal de l'experiència: «Només podem dir amb evidència que es dona la identitat si la contínua transició d'una percepció a l'altra es troba garantida en la unitat de l'experiència (*der Einheit der Erfahrung*)» (Hua

que la cinestèsia ha de ser tinguda com una condició de possibilitat per a la constitució de l'objecte com una identitat en una pluralitat d'aparicions (Zahavi 1994, 68; veg. també Hua XVI, §46, 161).

En resum, l'anàlisi realitzada fins aquí mostra que en la realitat percebuda trobem necessàriament una referència a un subjecte corpori situat en l'espai i dotat de la capacitat de lliure moviment. De fet, el mateix Husserl assenyala aquesta estreta correspondència: «La constitució d'una cosa física es troba entrelaçada en remarcable correlació (*merkwürdig Korrelation*) amb la constitució d'un jo cos (*Ichleibes*)» (Hua XVI, §47, 162). Això és així, en primer lloc, pel caràcter perspectivístic de la percepció: tal vista de l'objecte em parla de o em remet a tal situació o ubicació del subjecte; però també, pel dinamisme implícit en la multiplicitat de vistes d'un objecte material necessària per constituir-lo com una cosa real. Així, la percepció consisteix en una unitat d'operació en què intervenen ambdues funcions («sensacions presentacionals» i «sensacions cinestèsiques»); una i altra són essencialment necessàries: «La cosa es dona com allò que roman invariable i en repòs (*ruhend*) en cada fragment de qualsevol d'aquestes sèries dobles [possibles sèries contínues d'aparicions en coincidència temporal amb possibles sèries contínues de cinestèsies motivadores (*möglichen kontinuierlichen Erscheinungs Reihen in zeitlichen Deckung mit möglichen kontinuierlich motivierenden kinästetischen Reihen*)]» (Hua XVI, §55, 190)¹⁴.

Tot i tenint presents els elements passius que també es donen en la percepció, es pot dir que, en aquest procés dinàmic, el jo corpori que es mou lliurement porta la iniciativa, en la mesura que motiva o condiona les aparicions de l'objecte. Així, el sistema cinestèsic és experimentat com un camp espontani d'activitat. Tots els moviments cinestèsics remetent a un «jo puc» (*ich kann*), a una «capacitat» (*Vermögen*) de moure el cos, tal com es descriu també als paràgrafs anteriorment esmentats d'*Idees II*¹⁵. Aquest fet ens remet a una de les maneres fonamentals d'experimentar el propi cos: com a portador del lliure moviment (*Träger der freien Bewegung*) i òrgan de la voluntat (*Willensorgan*). El lliure moviment del propi cos no és el moviment d'un objecte físic en l'espai, no s'hi manté una relació merament exterior, consisteix en el moviment d'un cos que respon a la pròpia voluntat amb immediatesa i que condiona la relació amb qualsevol altre objecte.

La determinació del cos com a centre d'orientació a l'entorn del qual tot el món perceptiu queda situat i com a portador del lliure moviment que fa possible abastar una idèntica realitat material des de múltiples perspectives, constitueix els primers resultats referents a una descripció fenomenològica de la corporalitat, a partir d'una anàlisi que anava adreçada en primer terme

XVI, §44, 155; veg. també §56: *L'estructura temporal de les seqüències cinestèsiques*).

14. «En la unitat de l'aprehensió, les circumstàncies i les aparences es troben juxtaposades: les circumstàncies són allò motivant, les aparences allò motivat» (Hua XVI, § 57, 202).

15. Cf. Hua IV, § 35-42 (especialment: § 38, 151-152).

a la constitució de la realitat material en la percepció. Ara caldrà esguardar directament el cos viscut o *Leib*, objecte del nostre estudi.

3/ La doble aprehensió del cos: «cos físic» (*Körper*) i «cos viscut» (*Leib*). Després d'examinar breument la participació activa i cinestèsica del cos en la constitució de la realitat material, ens adrecem ara a la consideració del fenomen del propi cos en si mateix. En efecte, entre totes les realitats materials o físiques que m'envolten n'hi ha una de sola a la qual puc designar «el meu cos», perquè l'experimento d'una manera absolutament peculiar, que el distingeix de qualsevol altra realitat física, i és que en tinc una doble aprehensió (*Doppelauffassung*)¹⁶, que no es pot donar en cap altre cas. Citarem a continuació un passatge molt esclaridor del §36 d'*Idees II*, en què Husserl aborda directament la constitució de la corporalitat (*Leiblichkeit*):

«El cos es constitueix primigèniament d'una manera doble: d'una banda, és cosa física (*physisches Ding*), matèria, té la seva extensió, a la qual ingressen les seves propietats reals, la coloració, llisor, duresa, calor, i qualsevol altra propietat material (*materielle Eigenschaften*) que hi hagi; d'altra banda, hi trobo, i sento «en» aquest i «dintre» d'aquest: la calor en el revers de la mà, el fred en els peus, les sensacions de toc (*Berührungs-empfindungen*) a la punta dels dits» (Hua IV, §36, 145).

Segons aquest important i conegut passatge, el cos presenta, per una banda, propietats materials de «cosa física» que inhereixen en la seva extensió i per les quals podem dir que el cos apareix primigèniament com una cosa entre les coses; mentre que, per altra banda, el cos presenta, amb el mateix caràcter originari, sensacions localitzades, en virtut de les quals el cos apareix també com una «cosa que sent», o millor, quelcom *on* es sent, és a dir, un *camp* on es localitzen sensacions (*Lokalisationsfeld*): sento fred *als* peus, sento una tibantor de la roba *a* la cintura, sento unes punxades *als* dits de la mà esquerra.

La constitució originària del cos inclou ambdós vessants: un vessant físic i un altre vessant que podríem anomenar *sensitiu*. És important assenyalar que és la mateixa sensació (*Empfindung*) la que ens proporciona la base per a una possible doble aprehensió del cos, bé com a realitat física, bé com a

16. *Auffassung* es pot traduir per *aprehensió* i també per *interpretació*. En el primer cas, *aprehensió* hauria d'entendre's en el sentit d'*aprehensió com* (com a *Körper*, com a *Leib*). Ara bé, aquesta paraula indica en Husserl més aviat *captació* (o *copsament*) directa, que té més a veure amb la *intuïció*, amb l'anglès *grasping*. També podem traduir *Auffassung* per *interpretació*, tot i que aquesta paraula té la funció principal en actes cognitius superiors. El problema es manifesta de manera particularment rellevant en el fet que la percepció mateixa té el caràcter d'una *Auffassung* dels «continguts presentatius», és a dir, de les sensacions. (Agraeixo al professor Francesc Pereña els comentaris sobre la traducció d'*Auffassung*).

realitat que sent. Només és la direcció de l'atenció en un sentit o altre la que determina un tipus o altre d'aprehensió. Per exemple, si frego amb els dits el palmell de la mà d'una altra persona i li dic «mira a veure si sents pessigolles aquí» estic fent-li dirigir l'atenció cap al seu cos on es localitzen sensacions (*Leib*), però si, continuant amb la mateixa acció li dic «vaja, quina pell més llisa que tens», estic fent-li dirigir l'atenció cap a al cos com a realitat física (*Körper*).

L'exemple més il·lustratiu de la tesi segons la qual el cos es constitueix primigèniament com a cosa física i com a cosa que sent és el del gest habitual d'una mà que toca o frega l'altra. En efecte, quan, per exemple, la meua mà dreta toca o palpa la mà esquerra, aquesta apareix sens dubte amb propietats de cosa física: és llisa, és tova, és freda; ara bé, a la vegada que la meua mà dreta toca la mà esquerra (i hi descobreix propietats de cosa física), també estic tenint sensacions tàctils (de pressió, de fregament, d'escalfor) a la mà esquerra, és a dir, puc «localitzar» determinades sensacions *en* aquesta. Dit d'una altra manera: quan toco la mà esquerra amb la mà dreta tinc sensacions a la mà dreta que constitueixen la mà esquerra com a cosa física, però alhora tinc sensacions a la mà esquerra que no la constitueixen com una cosa física, sinó com una cosa que sent, quelcom, un camp, on es localitzen sensacions (un lloc de sensacions). Si dirigeixo la meua atenció cap a la mà esquerra com a cosa física, llavors faig abstracció d'aquestes sensacions, però si les prenc en consideració, llavors la cosa física mà esquerra no s'enriqueix amb noves propietats, sinó que apareix d'una nova manera, com diu Husserl «es torna cos, sent (*es wird Leib, es empfindet*)» (Hua IV, § 36, 145)¹⁷.

En aquest exemple d'una mà tocant l'altra, cal subratllar el fet que és la direcció de l'atenció (*Richtung der Aufmerksamkeit*) la que determina si la mà tocada (esquerra) apareix com a cosa física o com a lloc on es localitzen sensacions. Aquesta doble estructura que presenta la mà esquerra (cosa física / portadora de sensacions) es complica si tenim en compte que en el cas de les dues mans que es toquen o que s'entrellacen, l'estructura *tocar / ser tocat* és reversible. Així, si és veritat que quan la mà dreta toca l'esquerra aquesta li apareix com a cosa física, al mateix temps que sentim en aquesta, alhora és cert que en el mateix acte la mà dreta també apareix com a cosa física per a l'esquerra i també aquesta és un lloc on es localitzen sensacions.

Aquesta corporalitat que apareix com a lloc on es localitzen sensacions no es dona només en els casos en què una part del cos en toca una altra, sinó sempre que el cos entra en relació amb els objectes de l'entorn. Així és, qualsevol contacte amb un objecte, al mateix temps que ens proporciona informació sobre les realitats exteriors i les seves qualitats materials, ens fa percebre també el propi cos i ens n'informa a través de sensacions localitza-

17. Crec que val la pena prendre nota de la identificació entre *Leib* i *empfinden*.

des¹⁸. El meu cos, en la seva relació amb les coses, sempre em proporciona informació sobre dues realitats: els objectes, i si mateix. El meu cos és allò que en l'acte de sentir una altra cosa, se sent a si mateix.

Si passo els dits de la mà sobre un objecte que tinc a sobre de la meua taula de treball, per exemple, un cendrer, hi percebo certes «determinacions còsiques», que pertanyen a la cosa (que és llisa, dura, que té arestes), alhora que a la mà advertixo sensacions tàctils (sensacions de toc) i sensacions de moviment (sensacions cinestèsiques). Si aixeco un objecte amb la mà, tinc alhora sensacions de pes que atribueixo a la cosa (una bola grossa de petanca pesa més que una de petita), però també sensacions de pes que es localitzen al meu cos (una certa tibantor dels músculs, una sensació de fatiga, etc.). Si, per exemple, li dono un cop de puny a un rostre de marbre, comprovaré simultàniament la duresa i resistència de l'estàtua i la fragilitat i debilitat de la mà, o bé si abraço un amic molt fort, llavors percebré que la seva fortalesa i la debilitat del meu cos és una i la mateixa cosa, només distingible per la direcció de l'atenció: són dues cares, dues possibles *Auffassungen* (interpretacions o aprehensions) d'una mateixa sensació; el fet de copsar-ne una o una altra, de manera distinta, depèn de la direcció de l'atenció. Així veiem, a través d'una multitud d'exemples possibles, la notícia que rebem del cos, quan rebem notícia de les coses:

«El meu cos, quan entra en relació amb altres coses materials (cop, pressió, sacsejada, etc.) no ofereix merament l'experiència d'esdeveniments físics referits al cos i a les coses, sinó també esdeveniments corporals específics (*spezi-fische Leibesvorkommnisse*) del tipus que anomenem *ubiestèsies* (*Empfindnisse*)» (Hua IV, §36, 146).

Husserl es val aquí d'un arcaisme (*Empfindniss*) per referir-se a un tipus de sensacions localitzades (*lokalisierte Empfindungen*) que vol distingir de les sensacions que constitueixen propietats còsiques. Les sensacions localitzades, traduïbles per *ubiestèsies*¹⁹, no són propietat del cos com a cosa física (*Eigenschaften des Leibes als physisches Dingen*), sinó propietats [no físiques] de la cosa física cos (*Eigenschaften des Dinges Leib*). Aquest matís que acabem d'esmentar sembla prou important i mereix un breu comentari: les *ubiestèsies* no són propietats del cos com a cosa física, no enriqueixen les seves determinacions materials, però són propietats que pertanyen a la cosa física cos. És

18. Curiosament, en el *Timeu* de Plató també trobem una estreta relació entre les propietats còsiques i els esdeveniments corporals, per exemple, en la definició d'allò que és dur: «És dur tot allò que fa que cedeixi la nostra carn [al tacte], i és flonjo allò que cedeix a la carn» (*Timeu*, 62b-c).

19. Com ho fa Antonio Zirón Quijano. Sembla oportú citar-ne la seva justificació: «El neologisme *ubiestèsia* tradueix el terme alemany arcaic *Empfindniss*, que Husserl utilitza aquí en el sentit que dona el mateix text. En el seu significat normal *Empfindniss* era sinònim d'*Empfindung* (sensació)» (ZIRÓN 1997, 184 i també 16).

a dir, la cosa física cos, a part de tenir propietats físiques, té altres propietats no físiques.

Subratllant i precisant aquest aspecte del text es vol evitar el risc, molt freqüent en la recepció d'aquesta teoria, de dur a terme una distinció excessivament acusada entre el cos físic (*Körper*) i el cos viscut (*Leib*), que mena inevitablement, segons el meu parer, cap a un nou dualisme, que no és el dualisme tradicional del cos i l'ànima, sinó el del cos físic i el cos viscut, o el d'un cos físic oposat a un cos anímic. En efecte, en les presentacions més usuals i divulgatives de la doble constitució de la corporalitat (*Körper/Leib*) es tendeix a accentuar radicalment l'oposició entre ambdós vessants, potser en benefici de la claredat o simplicitat de l'exposició. No es parla de *Körper* i *Leib* com dos aspectes diferents d'un mateix fenomen, sinó com dues realitats completament diferenciades: el cos material i físic, per una banda, i el cos viscut, per l'altra. Aquesta distinció dualística i tancada entre ambdós (que, per cert, no es troba fixada terminològicament en els textos de Husserl d'una manera tan neta i definitiva) sembla que actua en detriment del vessant físic del cos i no ens permet copsar amb claredat que la materialitat i l'aspecte físic del cos també formen part de l'experiència.

L'èmfasi excessiu en la disparitat entre *Körper* i *Leib* es deu, al meu parer, entre altres motius, a una confusió freqüent entre l'experiència del cos com a realitat física i l'objectivació científica d'aquest mateix cos físic. Allò que efectivament no forma part de cap de les maneres de la nostra experiència de la corporalitat és l'objectivació científica del cos físic. En efecte, si bé l'experiència del cos com a realitat física es troba a la base de la seva objectivació científica, això no vol dir que l'experiència del cos com a cosa física sigui l'experiència d'una objectivitat científicament determinada. L'oposició entre el cos viscut i el cos científicament objectivat no és la mateixa que entre el cos com a cosa física i el cos com a realitat que sent. Quan es confonen un i l'altre s'acostuma a generar una polarització dels termes en joc²⁰.

Körper i *Leib* són dues cares d'una mateixa cosa, dues possibles aprehensions o interpretacions d'una mateixa realitat que té com a peculiaritat precisament aquest caràcter doble i fronterer. El cos apareix a la nostra experiència com una cosa-física-que-sent (*empfindendes Ding*) (cf. Hua IV, §37, 151),

20. De fet, la franca oposició entre la caracterització fenomenològica del cos i la seva descripció naturalista i científica és un dels tòpics més freqüents en la filosofia de la medicina d'inspiració fenomenològica o en la fenomenologia de la malaltia, tal com ha estat desenvolupada per S. Kay Toombs, Drew Leder i d'altres. L'oposició entre el cos viscut i el cos científicament objectivat ens presenta dues realitats que sembla que no tenen res a veure l'una amb l'altra, que es corresponen respectivament a la diferent perspectiva del pacient i del metge sobre la malaltia i que en el fons en motiva el desencendre. En aquest sentit, una presa de consciència del cos viscut per part dels professionals sanitaris sembla paral·lela a una revaloració de la perspectiva del pacient i, en conseqüència, a una rehumanització de la medicina (cf. CAREL 2012, 624).

com un *Körper* que, a diferència de tota la resta, també se'ns dóna com a *Leib* (de fet, Husserl empra sovint el terme compost *Leibkörper*), com un complex o entrelligament de *physisches Ding* i *Lokalisationfeld*. La possible absència de qualsevol d'aquests dos aspectes constitutius, com succeeix en alguns casos patològics que després analitzarem, condueix a la paradoxal situació que el *nostre cos* o bé no apareix com a *cos* (perquè hi manca la realitat material) o bé no apareix com a *nostre* (perquè hi manca la vivència interior, la localització de sensacions).

4/ El paper prioritari del tacte. Al sentit del tacte li correspon, segons Husserl, una total prioritat que no es dóna en el cas de cap altre sentit en relació amb la constitució de la pròpia corporalitat. Mentre que el cos pot constituir-se com a «cosa física» a través de qualsevol altre sentit: la vista, l'oïda, l'olfacte, etc., tanmateix, només pot constituir-se com a «cos que sent» a través del tacte. D'aquesta manera el *Leib* i el tacte es troben necessàriament lligats:

«El cos viscut només pot constituir-se primigèniament com a tal en la tactualitat (*Taktualität*) i tot allò que es localitza amb les sensacions tàctils, com calor, fred, dolor, i coses semblants» (Hua IV, §37, 150).

Per tal d'il·lustrar aquesta tesi, Husserl compara principalment els sentits del tacte i de la vista. Així esdevé que només en el cas del tacte es pot donar la doble aprehensió d'una mateixa sensació: la mateixa sensació tàctil ens dóna una nota (tàctil) de l'objecte extern i una sensació (tàctil) de l'objecte cos (*Empfindung des Leib-Objekts*). Contràriament, en el cas de la visió, a la nota (visual) de l'objecte extern no li correspon una nota (també visual) de l'ull que hi veu, l'ull no apareix visualment, com els dits apareixen tàctilment al mínim contacte amb alguna altra cosa. En el cas de la visió, no es produeix una aparició visual de l'ull que hi veu, com sí que es dóna una aparició tàctil de la mà que toca. L'ull no apareix visualment en la mateixa sensació que ens dóna notícia visual d'una cosa. En el fet de tocar es dóna un tipus de reversibilitat que no es produeix en el cas de la vista. La coincidència entre allò que toca (allò tocant, palpant) i allò que és tocat (allò tocat, palpat) no es dóna en el cas de la visió.

Quan tinc presentacions tàctils de coses, també tinc presentacions tàctils del cos; però quan tinc presentacions visuals de coses, aquella mateixa presentació visual de coses no em dóna presentacions visuals del cos —o de l'òrgan de veure-hi—, sinó en tot cas presentacions cinestèsiques o ubiestèsiques del cos. Aquest desdoblament consistent a donar notícia de si mateix, pel mateix conducte, podria dir-se, pel qual es dóna notícia de l'altre, és exclusiu del tacte. Expressat d'una altra manera: sempre que tinc sensacions tàctils que em parlen de les coses, tinc sensacions tàctils que em parlen de mi (de la mà que toca); això no passa pas amb la vista, atès que no sempre que tinc sensa-

cions visuals de les coses tinc sensacions visuals que parlen de mi (de l'ull que hi veu). En tot cas, puc tenir sensacions cinestèsiques, lligades a ubièstèsies.

Si l'ull com a òrgan i les sensacions visuals s'adjunten al cos viscut, ho fan de manera indirecta, mitjançant les sensacions localitzades. L'ull també és un camp de localització de sensacions, però gràcies a les sensacions de toc i —en la mesura que és un òrgan que es mou lliurement (*freibewegtliche Organ*)— també a través de les sensacions musculars. En definitiva, l'ull és apercebut com pertanyent al cos a través de sensacions tàctils i sensacions de moviment i no per sensacions visuals.

A vegades combinem presentacions visuals i tàctils, per exemple, de les mans (sobre el teclat, quan treballem): allò que veig movent-se i teclejant (les mans) és el lloc on localitzo sensacions de pressió, de tensió, de toc. No hi ha una perfecta simetria entre allò que veig i allò que sento (de fet, per exemple, el punt de contacte exacte entre la tecla i el dit no el veig), però hi ha una estreta correspondència. Entre la mà que veig reposant sobre la taula i la sensació de pressió suau que hi noto s'estableix un indubtable lligam.

El *meu* cos apareix en contacte amb les coses o amb si mateix. Si no hi ha tacte, pot haver-hi cossos, però no el *meu* cos, perquè cap d'aquests (ni tan sols el més pròxim i inseparable de mi) apareix com el meu cos. Veure el meu cos no implica sentir aquest cos com a meu, ja que les dades visuals no constitueixen el cos en meu. Ja sigui en contacte amb les coses, ja sigui en contacte amb si mateix, sempre que hi ha tacte es dona una doble informació: sobre la cosa, i sobre el propi cos, en la mateixa sensació tàtil. Es dona una mena de *surimpression*, com diu Ricoeur, d'ambdós estrats (cf. Ricoeur, 1986, 117). La referència immediata al cos només es realitza a través del tacte, per això «un subjecte que només tingués capacitat ocular (*augenhafte Subjekt*) no podria tenir cap cos aparent (*keinen erscheinenden Leib*) en absolut» (Hua IV, §37, 150); qui *només veu* el seu cos, no veu el *seu* cos, perquè li manca el distintiu específic com a cos viscut (*die spezifische Abzeichnung als Leib*) i fins i tot si el pogués moure lliurement, seria com si pogués moure l'objecte material cos²¹.

21. El cas que Husserl plantejava com a simple hipòtesi, és a dir, que un ésser merament visual no podria tenir *Leib*, correspon a un cas real descrit pel neuròleg Oliver Sacks en el capítol «La dona desencarnada», del llibre *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*. Christina, com a conseqüència d'un xoc neurològic que va experimentar en un procés preoperatori, perd el que Sherrington, cap al 1906, havia definit com *propiocepció* i que Husserl descriu com *Empfindnisse* essencialment tàctils: no pot localitzar sensacions (ubièstèsies), ni tampoc nota les tensions, pressions i moviments (cinestèsies) que ens donen la informació fonamental sobre el *nostre* cos. Per tant, queda privada d'aquell únic sentit gràcies al qual tenim *Leib*: pot sentir coses, però no a si mateixa sentint coses. Podríem dir que ha perdut un dels vessants de la *Doppelauffassung*, la que mira cap al cos. D'aquesta manera, Christina es relaciona amb el seu cos com ho podria fer amb qualsevol altre *Körper*, amb la vista, des de fora, sense la sensació d'aquella connexió absolutament única que tenim amb el nostre propi cos. En darrer terme, Christina ha de

El cos es converteix en «cos viscut» amb la localització de les sensacions com a sensacions. En aquesta constitució col·labora després també el cos visual (*visuelle Leib*), perquè coincideix amb el tàctil i així sorgeix la idea d'una «cosa sensitiva» (*eines empfindenden Dinges*). Així, experimento el propi cos com una realitat física no deslligada de sensacions. Quan el *cos-cosa-física* es deslliga de sensacions, llavors sembla desconnectat de mi, tinc problemes per reconèixer-lo com a part o membre de mi. Si veig el meu cos físic com a meu, és perquè quan el veig en les seves qualitats físiques ho faig en conjunció amb certes tensions, moviments o sensacions. No el veig o el sento com quelcom estrany, perquè d'una manera natural s'està doblant l'experiència, és a dir, això que veig des de fora ho sento en connexió interna amb mi, només cal que redirigeixi lleugerament l'atenció. Per això no el sento com quelcom estrany. No em sento unit a una cosa física. Només experimento el meu cos físic com quelcom estrany a mi quan la *Doppelauffassung*, el caràcter doble de l'experiència, es perd. Però quan això succeeix (una part adormida del cos, una immobilitat del cos, etc.), ja no tinc l'experiència del cos com a cosa física, sinó que comença a aproximar-se a l'experiència de la realitat física del cos de l'altre.

Fins aquí l'exposició, sense cap pretensió d'exhaustivitat, d'alguns dels aspectes més significatius de la fenomenologia de la corporalitat de Husserl. A continuació, per tal de concloure, destacarem alguns aspectes de la seva decisiva recepció en el pensament del fenomenòleg francès Maurice Merleau-Ponty i indicarem, per acabar, altres línies actuals de recerca.

5/ Recepció i significació de la fenomenologia de la corporalitat. El fenomenòleg francès Maurice Merleau-Ponty (1908-1961) ha estat sovint considerat l'exponent més emblemàtic de la fenomenologia de la corporalitat, desenvolupada especialment a França des dels anys trenta del segle passat²², per la centralitat, continuïtat i profunditat que adquireix aquesta temàtica en

funcionar a la vida amb una «imatge visual» del seu cos, però la pèrdua de la corporalitat no té remei, i segueix experimentant el seu cos com un estrany. Això vol dir que Christina no pot sentir el cos físic com a seu; en termes husserlians, no pot passar del *Körper* al *Leib* (cf. SACKS 2001). Malgrat l'excepcionalitat del cas de Christina, no és pas l'únic exemple descrit d'aquest tipus d'estranya patologia. Tot i la seva raresa, aquests casos han estat profundament estudiats, pel seu caràcter paradigmàtic, que ofereix als investigadors un excepcional camp de treball sobre la importància i el funcionament de la *propiocepció* (cf. COLE & PAILLARD 1998).

22. De fet, Bernard Waldenfels, en un text força divulgatiu, caracteritza de manera general la fenomenologia desenvolupada a França com a «Fenomenologia de l'existència corpòria», inclouent-hi les aportacions de Jean-Paul Sartre (1905-1980), Emmanuel Levinas (1906-1995) o Paul Ricoeur (1913-2005), i que podria estendre's fins a temps més recents encara amb figures com Michel Henry (1922-2002) i Jean-Luc Nancy (1940), per exemple (cf. WALDENFELS 1997, 63 i s.).

el seu pensament, i també per la repercussió dels seus textos en altres autors i en la tradició filosòfica en general:

«Si s'hagués de resumir el llegat filosòfic de Merleau-Ponty en una sola frase –diu el filòsof canadenc Charles Taylor–, s'hauria de dir que, més que qualsevol altre, ens ha ensenyat el que significa comprendre'ns com a agents corporis (*embodied agents*). Tant pel fet que ell ha desenvolupat el cas més convincent d'aquesta visió, com pel fet que ha explorat les seves ramificacions fins a una incomparable distància i profunditat» (Taylor, 1989, 1).

El tema del cos, en les múltiples i variades accepcions amb què concorre en els seus textos (per exemple, entre d'altres, *le corps propre*, *le corps vivant*, *le corps vécu*, *le corps animé*, *le corps-sujet*, *le corps phénoménal*, *le corps objectif*, *le sujet incarné*, i finalment, *la chair*), impregna pràcticament tota la producció filosòfica de Merleau-Ponty i bona part de les temàtiques que hi aborda (percepció, expressió, llenguatge, intersubjectivitat, art, història, etc.), i deixa una notòria empremta en el lèxic utilitzat per l'autor i en el seu estil de reflexió, sempre lligat a allò sensible, al «sentit encarnat» (*inkarnierter Sinn*), com diria Bernhard Waldenfels, un dels estudiosos més representatius de l'obra merleau-pontiana (cf. Waldenfels 1983, 142 i s.).

Merleau-Ponty va veure's profundament influenciat per les anàlisis husserlianes sobre el cos, especialment a través de textos inèdits, com *Idees II*, que el filòsof francès va poder consultar directament en els Arxius Husserl de Lovaina²³ i va ser ell qui va fer difusió per primera vegada d'algunes nocions clau de Husserl (*ich kann*, *Nullpunkt aller Orientierungen*, *Doppelauffassung*), a les quals tornaria una vegada i una altra (cf. Behnke, 1997, 69). Seguint a Husserl, Merleau-Ponty emfatitza la importància de la percepció com estrat primordial i el paper fonamental del moviment corpori a la percepció, fins al punt que encunya el concepte *intencionalitat motriu* (*intentionnalité motrice*) per tal de caracteritzar el mode fonamental de referir-se al món del jo corpori o subjecte encarnat (cf. Merleau-Ponty 1945, 160-161, 164, 444). No hi ha dubte –com sosté Dermot Moran– que Husserl és la font primària de la fenomenologia merleau-pontiana del subjecte encarnat (cf. Moran 2010, 178) i ell mateix se'n reconeix deutor, com bé mostra, per exemple, el conegut text d'homenatge *Le philosophe et son ombre* (1959).

Tanmateix, s'ha d'assenyalar, amb Paul Ricoeur, que tot i que Husserl anuncia i, en certa mesura, inspira les reflexions dels autors francesos sobre

23. Merleau-Ponty va ser el primer investigador no procedent de Lovaina que visità, l'abril de 1939, els Arxius Husserl, acabats de fundar un any abans pel pare franciscà H. L. Van Breda. En aquesta breu estada va poder consultar principalment tres grups de manuscrits del filòsof alemany: la transcripció dactilografiada d'*Idees II*; el manuscrit D 17 (*Umsturz der kopernikanischen Lehre...*), en què es tematitzen les nocions d'espai, cos, carn, terra, etc., i la transcripció del § 28 al 73 de *Krisis*, centrats en la noció de *Lebenswelt* (cf. VAN BREDA 1962, 410-430).

el *corps propre*, allò que oposa Husserl als representants de la «fenomenologia existencial» (com Sartre o Merleau-Ponty) és el fet que, tot i que comparteix el seu mètode i algunes anàlisis particulars, l'esperit i l'afany de l'un i dels altres són diferents:

«El seu propòsit [de Husserl] no és el d'explicitar el sentit del cos propi en oposició al coneixement objectiu, científic, biològic del cos, sinó més aviat al contrari, es tractaria de mostrar com una realitat *fisiopsíquica* adquireix sentit en correlació amb una natura material. Una vegada més, l'oposició de l'existència i de l'objectivitat és estranya a Husserl» (Ricoeur, 1986, 116).

En efecte, a Merleau-Ponty trobem de manera recurrent una crítica a l'objectivisme, que entronca amb el pensament existencial de Gabriel Marcel: el cos no és un objecte, no puc prendre envers aquest una veritable distància, ni desprendre-me'n, perquè sempre es troba present de manera latent en tot allò que faig, no el posseeixo com un objecte més, no el tinc, sinó que, com diria Marcel, el sóc (*je suis mon corps*) i aquesta relació existencial és indeterminable, inobjectivable. «No puc comprendre la funció del cos vivent –dirà Merleau-Ponty–, sinó és duent-la a terme jo mateix i en la mesura que jo sigui un cos que s'eleva cap al món» (Merleau-Ponty 1945, 90).

No disposem d'espai aquí, ni és tampoc el nostre propòsit realitzar una exposició en detall de la fenomenologia de la corporalitat de Merleau-Ponty; tanmateix, se'n poden destacar esquemàticament, a tall d'exemple, alguns tòpics presents a la seva obra sistemàtica més representativa, *Phénoménologie de la perception* (1945):

a/ Per al fenomenòleg francès el cos és, en primer lloc, el «vehicle de l'ésser-en-el-món» (*être-au-monde*), expressió amb la qual es vol dir que el cos és allò a través del qual, d'una manera preteòrica i prereflexiva, el subjecte es troba *en* el món (pertanyent a aquest) i *vers* el món (dirigit cap a aquest): «Ésser cos implica trobar-se lligat a un cert món» (1945, 173). El cos procura al subjecte una instal·lació preobjectiva en el seu entorn, sensorial i motriu alhora, cognoscitiva i pràctica: «Posseir un cos és per a un ésser vivent connectar amb un medi definit, confondre's amb certs projectes i comprometre-s'hi contínuament» (*ibid.*, 94). Podria dir-se que gràcies al cos el subjecte *habita* un món, i no només s'hi troba, com un objecte físic, o davant d'aquest, com una consciència espectadora.

b/ El cos és caracteritzat també com el «subjecte de la percepció» (*sujet de la perception*) (*ibid.*, 239), entesa com una activitat sensomotriu que atorga un primer nivell de significació a les coses per la manera que té d'acollir-les, és a dir, pel comportament perceptiu que hi desplega. Així, tota sensació es troba revestida d'una «fesomia motriu» (*physionomie motrice*) i d'una «significació vital» (*signification vitale*) (*ibid.*, 243). La percepció consisteix en un procés dinàmic, entès en termes dialògics d'interpel·lació i sol·licitació, de pregunta i resposta: «Sense l'exploració de la meua mirada o de la meua mà, i abans que el meu cos hi sincronitzi, allò sensible no deixa de ser una vaga sol·licitació» (*ibid.*, 248).

c/ En altres passatges Merleau-Ponty parla del cos com un «jo natural» (*moi naturel*) (*ibid.*, 239), que obre un horitzó de sentit genèric i anònim, sempre subjacent, a partir del qual es desenvolupa la vida pròpiament individual i personal. El cos duu a terme, sense cap tipus de decisió ni deliberació prèvia per part del subjecte, una «adhesió prepersonal a la forma general del món» (*ibid.*, 99) sobre la base de la qual es basteix l'existència personal. Per aquest motiu, el cos queda determinat també com «el mitjà general de posseir un món» (*ibid.*, 171), que per la seva activitat «esbossa el moviment de l'existència» (*ibid.*, 99) i «sosté (*sous-tend*) la meua vida personal» (*ibid.*, 192).

d/ El cos apareix també caracteritzat com una realitat eminentment expressiva, que no només ofereix una base emocional i gestual al llenguatge articulat, sinó que aquest mateix es manifesta com un llenguatge amb una capacitat il·limitada d'expressió: «El cos és aquest estrany objecte que utilitza les seves parts com a simbòlica general del món» (*ibid.*, 274). El cos expressiu i gestual de l'ésser humà és simbòlic en la mesura que no només posa de manifest estats emotius propis, intencions o disposicions vinculades al propi estat orgànic, com passa en altres éssers vius, sinó que es refereix a les coses, té la capacitat, com el mateix llenguatge, de significar-les. A diferència del «simbolisme convencional» o artificial del llenguatge, però, el simbolisme corporal és un «simbolisme natural» o «simbolisme d'indivisió» (Merleau-Ponty 1995, 289), perquè no significa les coses a distància, sinó en compenetració quasifísica amb aquestes, duent a terme un exercici de coincidència cinestèsica amb el gest vist, d'ajustament o adequació a l'aspecte fisiognòmic de la realitat expressada.

e/ Finalment, si acceptem que l'evolució filosòfica de Merleau-Ponty el condueix, com diu Renaud Barbaras, des d'una «fenomenologia de la corporalitat» fins a una «ontologia de la carn» (cf. Barbaras 1998), tal com es desenvolupa –encara que abruptament interrompuda– a l'obra pòstuma *Le visible et l'invisible* (1964), caldrà esmentar, encara que sigui molt breument, aquesta noció central. El concepte de *carn* (*chair*) adquireix importància en el darrer període de l'obra del filòsof, quan ja no es tracta de conquerir la categoria del *corps-sujet* contra la reducció del cos objecte, ni tampoc es tracta de pensar la nostra obertura al món com l'operació d'un ego carnal (cf. Dupond 2008, 17-20). Seguint l'exposició de l'autor esmentat, per al mateix Merleau-Ponty *Phénoménologie de la perception* havia restat encara massa fixada en la distinció clàssica subjecte-objecte, mentre que la noció de *chair* vol superar d'alguna manera aquesta dualitat. La *chair* anomena simultàniament la nostra pròpia carn, aquest ésser paradoxal que és «cosa entre les coses, però també allò que les veu i que les toca» (Merleau-Ponty 1964, 180), i també la «carn de l'ésser» (*ibid.*, 121). L'ontologia de la carn ha de pensar el vincle entre la carn del vident i la carn del visible, «és allò sensible en el doble sentit d'allò que se sent i d'allò que sent» (*ibid.*, 313), però no pas en els termes de

la relació subjecte-objecte, sinó en termes de *reversibilité* (*ibid.*, 189), *d'enveloppement réciproque*, d'*entrelacs* o de *quiasme*, que són les categories recurrents a la darrera obra de Merleau-Ponty.

No hi ha dubte que aquesta nova ontologia de la carn ha suscitat interès en la crítica filosòfica i ha estat un dels motius de la recent recuperació del pensament de Merleau-Ponty, després d'un cert oblit experimentat els anys 60 i 70 amb l'apogeu de l'estructuralisme a França. Tanmateix, la seva fenomenologia de la corporalitat està tenint actualment un notable impacte, entre altres camps, en els desenvolupaments i discussions de la filosofia de la ment i de les ciències cognitives sobre la percepció, l'*embodied mind*, l'*embodied cognition* i altres tòpics²⁴, que fan que el seu pensament sobre el cos sigui examinat i revalorat novament.

També la fenomenologia contemporània de la corporalitat, en termes generals, inspirant-se més directament en Husserl, en Merleau-Ponty o en altres autors com Sartre, Ricoeur o Levinas, ocupa un lloc central en el debat filosòfic contemporani. Com assenyala Sara Heinämaa, alguns filòsofs combinen la fenomenologia amb la filosofia analítica de la ment, la ciència cognitiva, la neurociència i la psicologia empírica per tal de desenvolupar teories comprensives de la percepció i del moviment. Altres teòrics usen els conceptes fenomenològics de la corporalitat per discutir sobre la idea de normalitat i per donar raó de les diferències ètniques, racials i sexuals entre els éssers humans. D'altra banda, existeix un interès fort i creixent –tal com hem intentat mostrar precisament amb aquest treball– en les originals anàlisis dels clàssics de la fenomenologia i les seves discussions sobre moviment, espacialitat i expressivitat (cf. Heinämaa 2012).

Bibliografia

Obres d'Edmund Husserl

- Hua IV. (1952) *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch. Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution*. (Ed. Marly Biemel), La Haia: Martinus Nijhoff.
- Hua XVI. (1973) *Ding und Raum. Vorlesungen 1907*. (Ed. Ulrich Claesges), La Haia: Martinus Nijhoff.
- HUSSERL, Edmund (1972) *Erfahrung und Urteil. Untersuchungen zur Genealogie der Logik* (traduït per Ludwig Landgrebe), Hamburg: Felix Meiner Verlag.

24. Merleau-Ponty és la principal font d'inspiració, per exemple, de la crítica de Hubert L. Dreyfus a la intel·ligència artificial, a la seva obra *What Computers Still Can't Do* (veg. especialment el capítol 7) (Cambridge, MA: MIT Press, 1992).

Bibliografia secundària

- BARBARAS, Renaud (1998) «De la phénoménologie du corps à l'ontologie de la chair», a ÍDEM, *Le tournant de l'expérience*, Paris: Vrin, p. 95-136.
- BEHNKE, Elisabeth. A. (1997) «Body», a ÉMBREE, L. *et alia*, (ed.), *Encyclopedia of Phenomenology*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, p. 66-71.
- VAN BREDA, H. L. (1962) «Maurice Merleau-Ponty et les Archives Husserl à Louvain», *Revue de Métaphysique et de Morale*, 67, 1962: 410-430.
- BERGSON, Henri (1959) *Matière et Mémoire*, a *Oeuvres* (Édition du Centenaire), Paris: Presses Universitaires de France.
- CAREL, Havi (2012) «Nursing and Medicine», a LUFT, S. & OVERGAARD, S. (ed.) *The Routledge Companion to Phenomenology*, Londres, New York: Routledge, p. 623-632.
- COLE, Jonathan & PAILLARD, Jacques (1998) «Living without Touch and Peripheral Information about Body Position and Movement: Studies with Deafferented Subjects», a: BERMÚDEZ, J. L., MARCEL, A. & ELIAN N. (ed.), *The Body and the Self*, Massachussets: The Mit Press.
- DECLERCK, Gunnard (2012) «Incarnation, motricité et rapport au possible», *Studia Phaenomenologica*, vol. XII, p. 35-60.
- DUPOND, Pascal (2008) «Chair», a *Dictionnaire Merleau-Ponty*, Paris: Ellipses, Paris, 17-20.
- HEINÄMAA, Sara (2012) «The Body», a LUFT, S. & OVERGAARD, S. (ed.) *The Routledge Companion to Phenomenology*, Londres i New York: Routledge, 222-232.
- HOLENSTEIN, Elmar (1999) «The Zero-Point of Orientation: the Placement of the I in Perceived Space», a WELTON (1999), *The Body. Classic and Contemporary Readings*, Oxford: Blackwell, p. 57-94.
- MERLEAU-PONTY, Maurice (1945) *Phénoménologie de la perception*, Paris: Gallimard.
- (1995) *La Nature. Notes cours du Collège de France* (ed. Dominique Séglaard), Paris: Éditions du Seuil.
- (1964) *Le visible et l'invisible, suivi de Notes de Travail* (ed. Claude Lefort), Paris: Gallimard.
- MORAN, Dermot (2010) «Husserl and Merleau-Ponty on Embodied Experience», a NENON, Th. & BLOSSER, Ph. (ed.), *Advancing Phenomenology. Essays in honor of Lester Embree*, Dordrecht: Springer.
- PEDRAGOSA, Pau (2012) «Espai», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, vol. XXIII, 2012: 198-208.
- RICOEUR, Paul (1986 [1952]) «Analyses et problèmes dans *Ideen II* de Husserl», a *A l'école de la phénoménologie*, Paris: Vrin, p. 87-140.
- SACKS, Oliver (2001 [1985]) *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*, Barcelona: Proa.

- SAINT AUBERT, Emmanuel de (2004) «L’empreinte initiale de la chair», a ÍDEM, *Du lien des êtres aux éléments de l’être. Merleau-Ponty au tournant des années 1945-1951*, Paris: Vrin, p. 147-205.
- SAN MARTÍN, Javier (2002) «Apuntes para una teoría fenomenológica del cuerpo», a RIVERA DE ROSALES, J. & LÓPEZ SAENZ, C., (coord.) *El cuerpo. Perspectivas filosóficas*, Madrid: UNED Ediciones, 133-164.
- (2013 [en preparació]) «Husserl auf Spanisch. In spezieller Beziehung auf die Übertragung von Körper und Leib», a ÍDEM, *Anthropologie und Lebenswelt. Bausteine für eine phänomenologische Theorie der Kultur in deutschen und spanischen Kontexten*, 105-116.
- SERRANO DE HARO, Agustín (1997) «Fundamentos del análisis fenomenológico del cuerpo», a ÍDEM, (ed.). *La posibilidad de la fenomenología*, Madrid: Editorial Complutense, 185-216.
- TAYLOR, Charles (1989) «Embodied agency», a PIETERSMA, H. (ed.), *Merleau-Ponty: critical essays*, Washington: CARP, University Press of America.
- WALDENFELS, Bernhard (1997) *De Husserl a Derrida. Introducción a la fenomenología*, Barcelona: Paidós.
- (1998) *Phänomenologie in Frankreich*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- WELTON, Donn (1999) «Soft, Smooth Hands: Husserl’s Phenomenology of the Lived-Body», a ÍDEM (ed.). *The Body. Classic and Contemporary Reading*, Oxford: Blackwell, 38-56.
- ZAHAVI, Dan (1994) «Husserl’s phenomenology of the body», *Études Phénoménologiques*, 19, 63-83.
- ZANER, Richard (1964) *The problem of embodiment*, La Haia: Martinus Nijhoff.
- ZIRIÓN QUIJANO, Antonio (1997) «Presentación», a HUSSERL, Edmund. *Ideas relativas a una fenomenología pura y una filosofía fenomenológica* (Trad. Antonio Zirió Quijano), México: Universidad Nacional Autónoma de México.